

Kedves Barátom! Eleget teszek a megújuló felszólításnak és megint teszek néhány észrevételt a Nyelvőr cikkeihez.

*A Nyelvőr 1951. 6. számához:*

Bóka László Csokonai válogatott műveiről írva megemlíti, a Dorottya-ból idézve: „A csintalan betyár, ha a szél mentében Süveg mocskot éget a szalmán vagy pipán.” Jókai — Bóka szerint Csokonaitól — tovább viszi és regényes gulyaszalasztást épít erre a furesa kis tényre. Jókai egyébként is hajlamos volt arra, hogy a nagyobb érdekesség kedvéért — hadd álmélkodjanak a pesti — és bécsi — olvasók, úgy írt a magyar falusi és pusztai népről, mintha Afrikáról írna.

Legyen szabad hát végre erről a furesa gulyaszalasztásról elmondani a „tényállás“-t. Mint hajdani gulyásbojtár és hortobágyi őslakos tapasztalatból tudom, hogy mi ez.

Először is: az *összebógés* és a *megszaladás* két különböző dolog. Csokonai két pásztor-drámát hoz össze egy sorban. Az *összebógés* ugyanis azt jelenti, hogyha — például — az anyagulyában egy borjút megfogunk és az az ijedelem vagy a rémület sajátos hangján bődül el (a játékból való bógésre vagy az anyja után való sírás-bógésre nem „reagál” a gulya), akkor elsősorban a tehenek — és nemcsak a borjú saját anyja — segítségül rohannak. Utánuk pedig az egész gulya, még a meddők, üszők, bikák, de még a nagyobb borjúk is. (Ugyanígy összeröffen a disznókonda is, ha visít a malac. A ménes és a juhnyáj már csak összeszalad ijedten, de nem védekezik. Legfeljebb, ha nagy a veszedelem, futásnak ered a ménes is, a juhnyáj is.)

Egészen más jelenség a gulya *megszaladása* vagy *megszalajtása*. Ez nem védelmi roham, mint az *összebődülés*, hanem ijedelem, sőt rémület. Talán ez a „páni rémület“.

És itt van igaza Csokonainak és Jókainak. Mert ha a gulyára olyan füstöt hoz a szél, amelyben égett zsírszagot, égett bőrszagot, szőr, csont, szaru, pata égett szagát érzi a marha, akkor csakugyan felfigyel, szaglászik, végül megriad és rémült futásnak ered. És addig fut, amíg ki nem ér a füst járásából, illetve amíg dögpre nem fárad. Ha az állást, a tanya-helyet a közelben és a szél alatt éri, akkor elsősorban odaszalad és ott megáll, esetleg meg is lehet előzni, de ha útjában nem talál ilyen menekedket, akkor csakugyan szétszóródik, elszéled szerte a határban, vagy akár a „hetedik határban áll meg“. Ilyenkor aztán a betyárok könnyen foghattak és hajthattak belőle, nem kellett az állás körül settenkedni vagy a gulyásokkal és a kutyákkal harcolni.

Csakhogy persze ehhez a kalapzsr nem elég erős szer, bár valaméiyes ugrasztó hatást avval is el lehetett érni.

De nemcsak a betyárok, hanem az egymással haragban levő vagy a másiknak a legelőjére lopakodó és orvul legeltető pásztorok is szoktak így kibabrálni egymással. Mert a megszaladt gulya ritkán kerül elő az utolsó lábíg, de ha előkerült is, akkor is sok gazdának kártérítést kellett fizetni a legázolt terményért. S még ezenfelül a pásztor becsülete is veszélybe került, mert micsoda gulyás az, akitől elszalad a gulya!

Ami pedig Jókainak azt a megjegyzését illeti, hogy: „mi összeköttetése van a kalapzsrifüstnek a tulkok biotikai rendszerével“ s hogy „azt nem mondja meg sem Oken, sem Cuvier“ — arra legyen szabad nekem a következő észrevételt tennem: A szarvasmarha az őpuszták, a sztyeppék és szavannák lakója volt és valami atavisztikus visszaérzés van még benne a nagy sztyeppetüzek és erdőtüzek idejéből, amikor egész gulyák s általában egész állatvilág égett meg egy-egy nagy tűzvészben.

Ez persze csak feltevés, de úgy érzem, van benne „ráció“.

*A Nyelvőr 1952. 1. számához:*

1. *Csürös*. Ez a Tiszántúl is ismert és a Nyelvőrben is többször ismertett tekejáték. A Szolgaság első fejezetében is ezt játsszák a tanyai gyerekek.

2. A *döfleg* nálunk, Balmazújvároson, de az egész Hajdúságban is ismeretes. De nálunk a *dubbancs* nevét használják. Leginkább a kenyértésztaból szakítják ki, mint a lángost és a célja az, hogy ha „kifordult a héjából a kenyér”, vagyis ha későn kezdett a sütéshez a gazdasszony és nem győzik kivárni az éhes gyerekek a kemencében a két óra hosszúig süllő kenyeret, tudjon nekik az édesanyjuk valamit adni. Annál is inkább, mert a kemencében süllő kenyér szaga amúgyis nagyon felébreszti az étvágyat.

Később már szokásba jött a fehérlisztből és tejjel keltetett *dubbancs* is. Nyújtás közben különben mindegyiket megpaskolják zsírral — ha van — és úgy hajtogatják újra össze többször is. Így jó réteges lesz, mert a zsírral pacsomagolt tészta nem kel újra úgy össze, mint a kenyértészta.

3. *Fütyülő*. Féldecis pálinkásüveg. Szűk nyaka van és csakugyan fütyülni lehet vele. Az ország összes kocsmáiban ezt használják. Én úgy tudom, mindenütt ismerik is a *fütyülő* nevet. Csudálnám, ha a Nyelvőr még nem hallott volna róla.

4. *Kotymány*. Azt hiszem, nagyon is sokat magyarázunk bele ebbe a szóba és nem jól. Eredete nyilvánvalóan a szekérkerék kottyanásától van. Mert a szekérkerék egyszerre kemény és lágy hangot — *kotty!* — ad, amikor a *kottyanóba* esik. A *kottyanó* ugyanis a szekérúton levő kisebb, de azért sárral-vízzel telt lyukakat jelenti. Ezekben mindig megütődik a tengely az agyban, mert a keréktalp egyszerre éri a gödröcske másik partját is. És ha sok ilyen gödröcske van az úton, az egyik kerék az egyikbe, a másik kerék a másikba *kottyan* bele. Ilyenkor adja a *kitty-kotty* hangot. Persze mivel e miatt az agyak kikopnak, kitágulnak, már kátyú nélkül is *kotyognak* a szekerek. Annál is inkább, mert az agyban vastagon szekérkenőcs van és ez is meglágyítja a vasak, — a tengely, a „puska” és a száraz kerékagy hangját.

A *kátyú* a nagyobb kottyanó, a *kotymány* pedig az egész útrészeket elfoglaló sáros és vizes útszakasz.

*A Nyelvőr 1952. 3. számához:*

1. *Ott hagyta a fogát*. Érdekes, hogy én ma már csak a szó szerinti jelentését értem, vagyis azt, hogy verekedés közben kiütötték a fogát és jómaga elszaladt, vagyis „otthagya a fogát”.

Másik érdekesség ebben a cikkekcskében az Illel János Ptolomaeus c. szomorújátékából közölt idézetben ez a szó: *bogározhat*. Azt hiszem, nagyon kevesen értik ma már, hogy mit jelent ez a kifejezés. Én még tudom. A pásztornyelvből került az akkori köznyelvbe és tulajdonképpen árkon-bokron keresztül való szaladást jelent, mert amikor a szarvasmarha hátabőrébe furakodott és ott kikelt férgek, az *imely*-ek ki akarnak bújni, az annyira izgatja őket, hogy farkukat felemelve árkon-bokron szaladnak, amíg az apró daganatokból a bogarak ki nem furakodnak.

2. A *hóhányó* ma már a legtöbb vidéken használatos szó és szélhámos, lóditó, „fineszes” embert jelent, de nem a súlyosan elítélő „rongyember”, hanem inkább a tréfásabb értelemben. A megadott magyarázatok közül azonban hiányzik egy eléggé valószínű értelem, t. i. a *valóságos hóhányó*. Tudvalevő, hogy sok ilyen „egzisztencia” télidőben, ha a nyári keresetek megszűntek és a padonhálásnak is befellegzett, alkalmi hóhányásra is vetemedett.

3. *A belviszonyragok használatához*. A mi vidékünkön (a Hajdúság-

ban), de gondolom, sok más vidéken is még ma is azt mondják, „a *fejembe* teszem a kalapot vagy a kucsmát“.

4. *Tejes puja*. A kukoricára, búzára helyes az értelmezés, de a *tejes malachús* egészen más dolog. *Tejes malachús*nak, *tejes borjúhús*nak, *tejes bárányhús*nak nem azért nevezik az ilyen húst, mert kocsonyás vagy kocsonyaszerű, hanem azért, mert még szopós korukban vágták le ezeket az állatokat. Mint hajdani pásztorgyerek, ezt egészen biztosan tudom.

7. *Tized disznó*. Semmiféle probléma nem lehet. Az uraságnak beadandó disznóról van szó, amelynek nem adnak enni, éljen meg a maga kenyéréen, hisz úgylis a másé lesz. Hízlatni csak a magunkét kell és különben is, annak is kevés az árpa meg a kukorica.

8. ...*a szó is verés*. Gyerekekre is mondják. *A jó gyerekeknek már a szó is verés.*  
Veres Péter